

Keel ja Kirjandus 1998

EESTI TEADUSTE AKADEEMIA JA EESTI KIRJANIKE LIIDU AJAKIRI

XLI AASTAKÄIK

SEPARAAT

SINATAMISEST JA TEIETAMISEST KOOLILASTE ARVAMUSTE PÕHJAL

LEELO KEEVALLIK

Sissejuhatus

Eesti keeleühiskonnas on inimesi võimalik kõnetada kas ainsuse või mitmuse teise pöörde abil. Millist vormi eelistada, pole iga kord kerge otsustada. Toimivad mingid intuiitiivsed reeglid, mida keeleühiskonna liikmed peaksid valdama, aga neid sõnastatakse äärmiselt harva ja pealiskaudselt. Väga üldiselt võiks öelda, et vanemale võõrale inimesele tuleb öelda *teie*. Aga kui vana on vana ja kui võõras on võõras? Ja kui noorele inimesele võib veel *sina* öelda? Pealegi kasutavad üsna sarnaste eelduste korral ikkagi ühed üht ja teised teist kõnetusvormi. Selle kirjutise üks eesmärke ongi püüda näidata, kui erinevalt võivad keeleühiskonna liikmed enda jaoks sinatamise ja teietamise reegleid piiritleda.

Teiseks tahaksin juhtida tähelepanu sellele, kui võrd loovalt kõnetusreegleid kasutatakse. Ühiskondlikud reeglid ei ole nagu õigekirjareeglid, mis annavad täpseid juhiseid igaks elujuhtumiks, vaid on abstraktsioonid, mida inimesed loovalt kasutavad. Reeglid ei kasuta inimesi, inimesed kasutavad reegleid.¹ Keel on vahend, mida kasutatakse strateegiliselt ja taktikaliselt. Mõnel puhul tajume seda kasutust kui normikohast, mõnikord kui normist hälbivat. Normist hälbiv käitumine ei pruugi aga sugugi olla vale. Vastupidi, see võib olla niisuguse sõnumi osa, mida kõik osapooled tõlgendavad ühistest, kõigile teadaolevatest reeglitest lähtudes. Sellist strateegilist reeglitasutust annab huvitavalt tõestada kõnetusvormide näitel.

Kõnetamisel on ühiskonnas vaieldamatult oluline roll. Selle abil määrab igaüks näiteks eesti keeleühiskonnas oma kaasvestlejad *sina*- ja *teie*-inimeseks, väljendades selle määratlusega ühtlasi, mis laadi vahekord tal kaaskõnelejaga on ning kuidas ta temasse suhtub. Kõnetamine väljendab ka ootusi, mis vestlejatel teineteise suhtes on, ning loob seega otseselt ühiskondlikke suhteid. Kõnetamise roll on eriti tähtis sellepärast, et kõnetamine on niivõrd ilmne ja valem valikul võivad siin olla suhtele väga tõsised tagajärjed.

Valik tuleb teha iga uue suhte puhul ja sellest kõrvalehiilimine on seotud suurte raskustega, sest sel juhul tuleb vältida ka pöördelõppe, mida on väga keeruline teha. Eesti keeles pole ju vahet, kas isikule viidatakse asesõna või pöördelõpuga või mõlemaga koos. Indikatiivis ja imperatiivis pole kuidagi võimalik lõppe ära jätta (imperatiivis märgib ainsuse teist pööret nullmorfeem, mis mitmuse *ke-lge*-le selgelt vastandub). Niisiis liigitatakse kaaskõneleja *sina*- või *teie*-inimeseks iga kindla ja käskiva kõneviisi vormiga. Vaid üksikud verbaalsed tähelepanu tõmbamise ja vestluse reguleerimise vahendid kalduvad olema kasutusel peamiselt ainsuslikuna (*kuule, tead, näe*). Ainult tegusõnavormide kasutamist võiks nimetada grammatiliseks kõnetamiseks vastandina leksikaalsele kõnetamisele, s.o pronoomeni, nime, tiitli, ametinimetuse kasutamisele. On täiesti võimalik, et asesõnalisele ja grammatilisele kõnetamisele omistatakse erinev viisakusväärtus, aga käesolevas uurimuses selle kohta midagi väita ei saa.

¹ P. Mühlhäusler, R. Harré, Pronouns & People. The Linguistic Construction of Social and Personal Identity. — Language in Society 15. Oxford, 1990, lk 161—162.

Kõnetusvormide kasutussüsteemi iseloomustamiseks löid R. Brown ja A. Gilman juba 1960. aastal mudeli², mis väärrib endiselt tsiteerimist selle universaalsuse tõttu. Mudel koosneb põhimõtteliselt kahest teljest, üks tähistab võimudimensiooni ja teine solidaarsust. Kõnetusvorm valitakse sellel kahemõõtmelisel tasandikul selle järgi, kui lähedased vestluskaaslased on ja kuidas nad teineteise suhtes võimusklaalal asetsevad. R. Brown ja A. Gilman täheldavad, et võimutelg, mis kuni XIX sajandini oli domineeriv, on tänapäeva Euroopa kultuurides oma tähtsuse kaotanud. Olulisemana on esile tõusnud solidaarsuse skaala, s.t prantsuse, itaalia ja saksa keeles on kõnetusvormi valikul tähtis mitte niivõrd võim kui võrd tutvusaste. Ka on kõnetamine muutunud sümmeetriliseks, s.t vestluskaaslased kasutavad valdavalt sama kõnetusvormi, mitte ülalt alla asesõna *tu* 'sina' ja alt üles *vos* 'teie'³ (*tu* ja *vos* on ladina asesõnad, mida autorid on kasutanud üldistatud tähenduses). Arvatavasti on ka Eestis võimutelg kaotanud suure osa oma tähtsusest, kuigi näiteks eeldatakse, et sinatamise ettepaneku teeb hierarhias, sh vanuse-skaalal, kõrgemal paiknev isik.

R. Browni ja A. Gilmani mudeli abil on võimalik väga lihtsalt seletada, miks kõnetusvormidel on kahetine tähendus, üks positiivsem, teine negatiivsem. Kõnetussõna *sina* võib olla sõbralik, aga ka üleolev, *teie* austav, aga ka tõrjuv. Kõik sõltub olukorrast, kasutajast ja adressaadi tõlgendusest. Välistatud pole ka väärarusaamine: lugupidav *teie* võidakse tõlgendada sõbralike suhete vältimiseks, omamehelik sinatamine võimu näitamiseks. Kõnetamine kajastab endiselt lisaks solidaarsuse ja formaalsuse parameetritele teatud määral ka ühiskondlikku hierarhiat. Kuigi on tegemist universaalsete nähtustega, peavad paljud uurijad kõnetusuniversaalide käsitlemist võimalikuks, sest eri keelte kõnetustavad on niivõrd erinevad. Ainult dimensioonid on suhteliselt sarnased. Eesti keele eripäraks on näiteks see, et valikuvõimalus on olemas vaid ühe adressaadi puhul (vrd saksa *ih* ja *Sie* ka mitmuses), aga ka kord kehtestatud kõnetusmusteri jäikus, mitmuse teise pöörde ja pöörde lõppude kasutamine jne.

Kust see süsteem pärit on? Osaliselt võib olla tegemist laenuga, nii näiteks on prantsuse süsteem laenatud vene keelde⁴ ja teistesse Euroopa keeltesse⁵. Eesti puhul võiks kõne alla tulla eelkõige saksa ja vene kultuuri mõju, kusjuures kumbki süsteem ei kattu täpselt eesti omaga. Näiteks vene keeles oli asesõna *abi* 'teie' kasutusala eriti aadelkonnas tunduvalt laiem, haarates ka vanemaid ja abikaasasid.⁶ Kuid tegemist ei pruugi üldse olla laenuga, sest mitmuses kõnetamine on siiski väga universaalne nähtus. Kunagi oli käibel tõlgendus, et tava pärineb IV sajandi Rooma impeeriumist, kus oli kaks valitsejat, kelle poole pöörduiti tõenäoliselt mitmuses. See lugu jõudis ka eesti keeleteadusse⁷, kuid hilisemad mitteeuroopa keeltele rajanevad uuringud on selgelt näidanud, et ka kultuurides, millel pole Rooma impeeriumiga mingit pistmist ja

² R. Brown, A. Gilman, The Pronouns of Power and Solidarity. — *Style in Language* 1964 [1960], vol. XX, lk 253—276.

³ R. Brown, A. Gilman, The Pronouns of Power and Solidarity, lk 257—261.

⁴ P. Friedrich, Social Context and Semantic Feature. The Russian Pronominal Usage. — *Directions in Sociolinguistics. The Ethnography of Communication*. New York, 1972, lk 273—274.

⁵ P. Mühlhäusler, R. Harré, Pronouns & People. The Linguistic Construction of Social and Personal Identity, lk 137, 141.

⁶ B. Comrie, G. Stone, M. Polinsky, The Russian Language in the Twentieth Century. Oxford, 1996, lk 250.

⁷ M. Erelt, Kõneleja ja kuulaja kaudse väljendamise võimalusi eesti keeles. — *Keel ja Kirjandus* 1990, nr 1, lk 37.

kus laenuga ei saa tegu olla, esineb mitmuses kõnetamist. Nii et seletust tuleks ehk otsida hoopis inimõtlemise eripärast, kus mitu on suurem ja parem kui üks.

Sissejuhatuse lõpetuseks tahaksin tähelepanu juhtida veel ühele tõsiasjale. Nimelt on kõnetusvormid vist peaaegu ainuke keelendiliik, mille suulist kasutust saab reformidega suunata ja muuta. Põhjuseks on muidugi nende vormide ilmselgus. Näiteks viidi Rootsis vasakpoolsete poliitiliste jõudude ja teatavate organisatsioonide surve läbi nn *sina*-reform⁸ ning sinatamist hakati pidama võrdõiguslikkuse sümboliks. See aga ei tähenda sugugi, et demokraatlikus ühiskonnas ei võiks olla mitut kõnetusvormi, mingit otsest seost nende kahe asja vahel ei ole. Lihtsalt ühel hetkel oli *du 'sina'* Rootsis omandanud sellise üleideologiseeritud tähenduse. Soomes on areng olnud samalaadne. Küll aga kehtib lineaarne seos kõnetusmuutrite sümmeetrilisuse ja ühiskonna demokraatlikkuse vahel. Et vastavaid uurimusi Eestis pole tehtud, siis saab ühiskonda iseloomustada vaid isiklike kogemuste pinnalt. Mulle tundub, et asümmeetriline kasutus on juba perifeerne, kuid on kuulda ka arvamusi, et see on häirivalt sage.⁹ Ülikoolis on sümmeetriline kasutus siiski valdav ja võib näha, et suund on üldisele sinatamisele. On ka ettevõtteid, nt panku, kus kõik töötajad positsioonist sõltumata üksteist sinatavad. Ega vist direktoril, advokaadil ega professoril pole eesti keeleühiskonnas automaatselt õigust sekretäri või koristajat sinatada. Või kes teab? Loodetavasti innustab käesolev kirjutus keelehuvilisi seda põnevat ala edasi uurima.

Materjal ja meetod

Uurimuse aluseks on 1995. aasta sügisel ja 1996. aasta jaanuaris Tallinna, Tartu ja Kadrina kolmes humanitaarkallakuga koolis tehtud ankeetküsitlus.¹⁰ Küsitluses osalesid kolmes vanuses õpilased (3., 9. ja 12. klass). See on huvitav iga, kus noor inimene peab kõigepealt hakkama teisi inimesi normide kohaselt teietama ja seejärel peaksid teised teda teietama hakama. Kõige nooremate vastajate puhul kontrolliti põhimõtteliselt ainult seda, kui võrd nad olid normid omandanud. Kahe vanema klassi ankeet oli aga ühesugune ja sisaldas 23 küsimust, mis puudutasid nii asesõnade *sina* ja *teie* kasutust kui ka tõlgendust ja suhtumisi. Ankeedi täitmine võttis keskmiselt 40 minutit. Kokku vastas ankeedile 238 kooliõpilast, neist 124 olid tüdrukud. Materjal on suhteliselt hästi tasakaalus, sest klassid olid enam-vähem ühesuurused: Tartust oli 87 vastajat, Tallinnast 84 ja Kadrinast 67. Kahjuks ei olnud Kadrina 9. klassis ühtegi poissi. Artiklis esineb rohkesti näitelauseid, kust selgub, mida koolilapsed oma kõnetustavadé kohta ise väidavad. Iga lause lõpus on vastaja kood (Tartut märgib R, Tallinna L ja Kadrinat K, järgnevad klass ja sugu: P = poiss, T = tüdruk). Näidete keel ja kirjavehede märgid on muutmata, [---] märgib väljajätu.

Meetodi puuduseks on muidugi tõsiasi, et kokkuvõtteid ja järeldusi saab teha vaid selle järgi, mida õpilased arvavad end tegevat, aga mitte nende tegeliku keelekasutuse järgi. Kasutus ei pruugi enesehinnangutega kokku lan-

⁸ Ch. B. Paulston, Pronouns of Address in Swedish. Social Class Semantics and a Changing System. — Language in Society 1976, nr 5(3), lk 359—386.

⁹ Vt nt M. Erelt, Kõneleja ja kuulaja kaudse väljendamisega võimalusi eesti keeles, lk 37.

¹⁰ Siinkohal tahaksin avaldada tänu nende kolme kooli emakeeleõpetajatele, kelle käesolevat uurimust poleks olnud võimalik läbi viia. Täna teid südamest, õpetajad Katrin Kirs, Aile Laats ja Aino Niinemäe! Lisaks olen tänu võlgu nendele üliõpilastele, kes valisid 1995. aasta kevadel keele varieerumise kursusel oma iseseisva töö teemaks *sina* ja *teie* vaheldumise ning inspireerisid mind oma tulemustega.

geda. Võib ka arvata, et õpilased andsid mingil määral niisuguseid vastuseid, mida pidasid normikohaseks, kuigi ise poleks päris nii käitunud. Kuid mõnd muud meetodit, näiteks lindistusi, on sellise uurimuse puhul väga raske kasutada. Esiteks on keeruline leida olukordi, kus kõnetamine võiks varieeruda, ja teiseks pole sel juhul lihtne suhtlejate tõlgendustele ligi pääseda. Sageli pole isegi võimalik öelda, kas sõnaga *teie* on pöördutud konkreetse inimese või kogu asutuse poole. Koolilaste küsitamine oli osaliselt põhjustatud nende suhteliselt kergest kättesaadavusest, aga osaliselt ka sellest, et koolieas üsna tavaline asümmeetriline kõnetamine (õpetaja ütleb *sina*, õpilane *teie*) on ülejäänud eesti keeleühiskonnas vist üsna ebaharilik. Hierarhiline asümmeetriline kasutus on tõenäoliselt tavaks vaid ilmse vanusevahe puhul. Samas ei tohi muidugi unustada, et käesoleva uurimuse materjal on pärit keeleühiskonna sellistelt liikmetelt, kes süsteemi alles omandavad ja seda oma nooruslikust vaatekohast tõlgendavad. Ühiskondlikud normid aga paisuvad kindlasti eri ühiskonnarühmadele erinevad.

Kõnetusnormidest koolilaste arvamuste põhjal

Alustuseks sellest, keda koolilapsed sinataksid ja keda teietaksid. Seda võiks pidada kõnetussüsteemi aluseks olevate normide abstraherimiseks.

Kõigil vanuseklassidel paluti vastata, kellele küsimuses märgitud inimestest nad ütleksid *sina*, kellele *teie*. Vanemate klasside õpilastel oli ka võimalus oma vastuseid kommenteerida. Tabel 1 näitab küsitluse tulemusi. Ülevaatlikkuse mõttes on sõnale *sina* antud väärtus 1 ja sõnale *teie* 3. Vastuse *sina* või *teie* väärtuseks on 2. Iga vastajate rühma puhul on arvutatud vastuste keskmine väärtus. Mida lähemal on keskmine väärtus kolmele, seda rohkem on isikule antud *teie*-vastuseid.

Tabel 1

Kood	Kas sa ütleksid X-ile <i>sina</i> või <i>teie</i> ?											
	ema	isa	vana- ema	vana- isa	sõber	sugu- lane	vane- mate sõbrad	sõbra vane- mad	õpe- taja	mütija	arst	presi- dent
K3T	1,0	1,0	1,2	1,3	1,0	2,8	2,8	3,0	1,7	2,8	3,0	3,0
K3P	1,0	1,0	1,1	1,0	1,0	2,4	3,0	3,0	2,1	2,9	2,8	2,7
R3T	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,9	2,8	2,7	2,8	3,0	3,0	3,0
R3P	1,0	1,1	1,1	1,1	1,1	2,2	2,9	3,0	2,5	2,8	2,8	2,9
L3T	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,3	2,1	2,3	3,0	3,0	3,0	3,0
L3P	1,1	1,1	1,2	1,2	1,0	1,6	2,5	2,3	2,9	3,0	3,0	3,0
K9T	1,0	1,0	1,1	1,1	1,1	1,7	2,1	2,5	2,9	2,7	3,0	3,0
R9T	1,0	1,0	1,1	1,1	1,0	1,4	2,4	2,6	2,8	2,8	3,0	3,0
R9P	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,6	2,7	2,8	2,9	3,0	3,0	3,0
L9T	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,7	2,2	2,6	3,0	3,0	2,9	2,9
L9P	1,0	1,0	1,1	1,1	1,0	1,5	2,6	2,8	2,9	2,6	2,8	2,9
K12T	1,1	1,1	1,1	1,0	1,1	1,3	2,5	2,4	2,5	2,7	2,9	2,9
K12P	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,1	2,4	2,5	2,6	2,5	2,8	2,6
R12T	1,0	1,0	1,0	1,0	1,1	1,3	2,4	2,6	2,6	3,0	3,0	3,0
R12P	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,3	2,8	2,9	2,0	3,0	3,0	2,9
L12T	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,5	2,3	2,8	2,8	3,0	2,9	2,9
L12P	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,2	2,4	2,9	3,0	2,9	3,0	2,8
Kesk- mine	1,0	1,0	1,1	1,0	1,0	1,6	2,5	2,6	2,7	2,9	3,0	2,9

Kõigepealt on täheldatav, et juba kaheksa-üheksa-aastased lapsed on süsteemi täiesti korralikult omandanud. Peaaegu kõik ütlevad vähemalt emale ja isale *sina* ning presidendile, arstile või õpetajale *teie*. Ainult kaks poissi tuli arvestusest välja jätta, kuna nende vastused näitasid kas ilmset teadmatust või olid nad lihtsalt püüdnud nalja teha.

Tõenäoliselt omandatakse formaalne teietamine seega kooliea alguses või isegi veel varem. On aga huvitav, millisel kujul lapsed selle teadmise sõnastavad. 3. klassi lapsed pidid vastama kahele teietamist puudutavale küsimusele: "Millal öeldakse inimesele *teie*?" ja "Kellele sa ise *teie* ütled?". Teisele küsimusele vastas 49 last 86-st, et võõrale, 33, et õpetajale, ja 17, et vanemale inimesele. Need olid kõige sagedasemad vastused. Küsimusele, millal öeldakse inimesele *sina*, vastati kõige sagedamini: "Kui ta on tuttav." Kuid umbes pooled lastest ei sõnastanud mingit üldist põhimõtet ega reeglit, vaid tõid konkreetseid näiteid (*õpetajale, emale*) või kirjeldasid hoopis tervet olukorda, kus nad üht või teist kasutaksid:

kui keegi on võõras inimene ja ma tahan temaga rääkida L3P
Siis kui küsid teed kui ei oska minna K3T
Siis kui keegi näiteks tutvustab kedagi sulle keda sa ei tunne L3T
teie öeldakse siis kui tahate talle midagi öelda või anda R3P
kui ta midagi maha pillab või midagi unustab K3T

Sellised situatsioonikirjeldused toetavad tõdemust, et keelekasutus omandatakse kontekstisidusalt ja täiuslik suhtluspädevus järk-järgult erinevates olukordades. Küsimusele, kes on sulle öelnud, et peaksid ütleva *teie*, vastas vaid 34 last, et õpetaja või keegi lapsevanematest. Kui ka ülejäänud on ära unustanud, et keegi on neile seda kunagi öelnud, on siiski selge, et formaalse õpetuse osa on suhtluspädevuse omandamisel väike. Palju kesksemat rolli mängib isiklik suhtluskogemus.

Tabeli juurde tagasi pöördudes tuleb nentida, et soolised erinevused ei olnud vastustes suured, kuid tüdrukute vastused olid üldiselt tunduvalt põhjalikumad. Elukutse või ühiskondliku seisundi alusel määratletav inimeste sugu küsimustes ei kajastunud, kuigi see oleks võinud ehk huvitavaid tulemusi anda. Vaid üks vastus vihjas traditsiooniliste soorollide kaudu sellele, et kõnetamine võib varieeruda isiku soost sõltuvalt:

Kas reklaamides peaks kasutama vormi *sina* või *teie*?

sõltub reklaami märklaauast & reklaamitavast subjektist (näiteks hea hotell rikkale äri m e h e l e või siis järjekordne pesupulber, ei veel parem — hügieeniside kodupere n a i s e l e) (minu sõrendus — L. K.) R12P

Mis puutub ühiskondlikesse hierarhiatesse, siis müüjat teietatakse vaid pisut vähem kui presidenti, vastused on eri rühmades 2,5 ja 3,0 vahel. Tuleb aga märkida, et madalaima väärtuse said müüjad Kadrinas: seal on suhted nendega võib-olla isiklikumad kui suuremates linnades, kus ostja ja müüja on teineteise jaoks sageli täiesti anonüümsed. Igatahes toetavad küsitluse tulemused oletust, et hierarhilistel suhetel pole kõnetusvormi valikul kuigi suurt tähendust. Eelkõige määrab valiku horisontaalne distant, s.t kui hästi inimesed üksteist tunnevad. Ema-isa sõbrad ja sõprade vanemad said vanusevahest hoolimata palju *sina*-vastuseid.

Sellegipoolest esineb juhtumeid, kus kõnetussõna valikul saab kõige olulisemaks inimese ühiskondlik seisund. Vastates küsimusele, millisele inimesele sa ialgi *teie* ei ütleks, nimetas kümme 152-st vanemate klasside õpilasest mõned madalama ühiskonnakihi esindajat: "kerjusele" (L12P), "mõnele

joodikule" (K9T), "labastele ja harimatutele inimestele" (L9T), "prügikastiinimesele" (L12P), aga ka "müüjatele, koristajatele jms. teenindavatele töötajatele, eriti poodide või baaride turvameestele, kes ennast nii täis on" (L12P). Ühtlasi võib võrdluseks tuua, et tervelt 107 õpilast nimetas selles vastuses oma perekonda, sõpru, lähedasi inimesi. 23 vastuses oli viidatud mõnele teietamist takistavale iseloomujoonele või muule tunnusele (pahatahtlikkus, ebaviisakus, ülbus, räpasus, kasimatus, labasus) või ka mingile ebameeldivale teole ("Sellele, kes selle õudselt tobeda testi tegi" R9T). Vaenlasi ja halbu suhteid nimetati 11 korda. Seega võib öelda, et kooliõpilastel ei mängi ühiskondlikud tasandid kõnetusvormi valikul kuigi olulist rolli. Üks vastajaid kirjutas näiteks nii: "Emale, isale, vanadele sõpradele, isegi kui nad peaksid minust karjääris mööduma" (L12T). Pigem on olulised isiksuse omadused ja teod.

Nagu arvata võis, said kõige erinevamaid vastuseid sugulased, ema-isa sõbrad ja sõbra vanemad. Nende puhul sõltub kõnetamine sellest, kui hästi üksteist tuntakse ja kui sageli kohtutakse. Aga õpetajat kohtavad lapsed peaaegu iga päev ja mõne teistsuguse suhte puhul täiskasvanuga peaks sellest sinatamiseks piisama. Seda tutvusastet peegeldab asjaolu, et õpetaja *sina/teie*-väärtused paiknevad tabelis pisut allpool müüja ja arsti omi. Et koolis aga õpetajale siiski enamasti *teie* öeldakse, näitab seda, kui oluline on seal formaalsuse ja/või võimudimensioon.

Teisalt on nende tulemuste tõlgendamisel muidugi tähtis meeles pidada osapoolte vanusevahet. Kõnetusvormi valiku puhul ei saa vanuse tähtsust kuidagi alahinnata. Väikelapsi ju ei teietata ega oodata enamasti ka neilt *teiet*. Kuid see, millal inimene on piisavalt noor sinatamiseks või piisavalt vana teietamiseks, on keeleühiskonna liikmete jaoks üsna hägune ning sõltub mitmest situatiivsetest tegurist. Samuti sellest, kes kõnetab.

14- kuni 18-aastased noored üldiselt ei soovi, et nooremad neid teietaksid:

Kas tahad, et sinust nooremad sind teietaksid?

Ei, ma pole veel piisavalt vana selleks R12T

[--] *ei taha, et väikesed lapsed vaatavad, et ma suur tädi olen* L9T

Ainult kaks noormeest väidavad, et nooremad teietavadki neid ("Muidugi. Ma olen tegelikult nende seas nii autoriteetne isik et nad teevadki nii" R9P), kuid see on ilmselt vaid soovunelm.

Samal ajal kuulevad noored meeleldi, et vanemad inimesed neid teietavad. Üks vastuseid kõlas: "Ei, nõuan seda vanematelt inim." (L12P). See on loomulik täiskasvanute maailma sümmeetrilise kõnetussüsteemi poole püüdlamine. Teietamine on täiskasvanute keskel n-ö kindel variant, eriti igapäevastel põgusatel asjaajamiskohtumistel. Teietamist tunnetatakse kui täiskasvanuks saamise osa: "[--] arvan, et üks täiskasvanukssaamise omadusi on ka teietamine, ent seda ei peaks mitte nõudma, vaid selle peab ära teenima oma käitumisega." (L12T). Kõnetussõna *teie* on kindlasti meeldiv kuulda mõne vanema inimese suust, kes noort inimest sel moel täiskasvanuna kohtleb. Kui aga omaealine või noorem ütleb *teie*, siis märgib see pigem tõsiasja, et kõnetatav ei kuulu enam nende hulka, vaid on juba liiga vana.

Mingil hetkel peavad noored sellegipoolest hakkama teietama nii endaväinuseid kui ka endast nooremaid. Millal see täpselt toimub, on raske öelda, sest selle uurimuse osalised on ise nii noored. Küsimusele, millal ütled omaealisele *teie*, vastas, et ei kunagi, 63% 9. klassi õpilastest ja 51% 12. klassi õpilastest. Viimased kirjeldasid küll mõningaid erandjuhte, millal võiksid omaealise poole *teiega* pöörduda:

Vahest ainult mõnel tähtsal koosolekul, kus tema on mõni väga oluline nina! K12T
Kuskil soliidses paigas, kui ta näeb vanem välja ning käitub ka soliidset L12T

Vanus on suures osas ühiskondlik omadus ja sõltub vaid teataval määral bioloogilisest eest. Sellegipoolest esitasin vanematele klassidele küsimuse, kui vanale võhivõõrale inimesele tuleb öelda *teie*? Paljud vastasid puiklevalt, et see sõltub olukorrast ja inimesest. Aga neid vastuseid, mis ikkagi mõnd konkreetset mat määratlust sisaldavad, võib kirjeldada järgmise astmestikuna:

Vanus	Vastuste arv
3—13:	6
14—19:	21 + 19, kes vastasid: "vanem kui mina"
20—25:	29
26—30:	14
40—45:	3
50:	1
60:	1

Ilma suuremate erinevusteta arvasid nii 9. kui ka 12. klassi õpilased, et teietamise piir on 1—10 aastat enda vanusest ülalpool. Neid, kes enda vanusest madalamat alampiiri nimetasid, oli ülivähe. Muidugi sõltub teietamise vanusepiir ka kõnetaja enda vanusest.

Pealegi võib kõnelda ka teietamise ülempiirist. Vanad inimesed kogevad ilmselt rohkem sinatamist kui keskealised. Näiteks võib nimetada murdekojude tava oma vanu keelejuhte küsitlemise ajal sinatada. See võib muidugi olla ka teadlikult valitud strateegia distantsi vähendamiseks, kuid ilmselt ei piirdu vanurite sinatajate hulk vaid keeleteadlastega. Analoogilisi nähtusi on teada teistestki kultuuridest. Näiteks Jaapanis koheldavat vanu inimesi keeleliselt alavääristavalt.¹¹

Niisiis on teietamisel nii alam- kui ka ülempiir ja see kõnetusvorm reserveeritakse kõige tegusama ja tootlikuma eluperioodi jaoks, mil inimese ühiskondlik positsioon ja prestiiž on eriti olulised. Piirid võivad aga eri inimeste puhul varieeruda kümnete aastate kaupa. Mingitest päris ühtsetest normidest ei saa seega üldse juttu olla.

Peale vanuse ja mõnevõrra ka ühiskondliku kuuluvuse on kõnetamisvormi valikul oluline elukoht. Vanematele klassidele esitati küsimused: "Kas sa tahaksid õpetajale *sina* öelda?" ja "Kumb sulle rohkem meeldib, kas see, kui õpetaja sinatab või kui ta teietab?". Tulemused on toodud tabelis 2.

Tabel 2

Kood	Kumb sulle rohkem meeldib, kas see, kui õpetaja sinatab või kui ta teietab?					Kas sa tahaksid õpetajale <i>sina</i> öelda?				
	<i>sina</i>	<i>sinalteie</i>	<i>teie</i>	# <i>teie</i>	<i>teie</i> %	ja	mõnele	ei	# ja	ja %
K9T	15	0	0			11	3	1		
K12T	14	3	0	4	10%	3	5	9	26	65%
K12P	7	1	0			2	2	4		
R9T	13	2	0			6	6	4		
R9P	12	2	1	12	21%	5	0	11	29	51%
R12T	10	2	0			4	4	4		
R12P	5	5	0			1	3	3		
L9T	10	1	3			2	4	8		
L9P	9	1	4	22	40%	3	4	7	20	36%
L12T	5	4	4			1	3	9		
L12P	9	3	2			3	0	11		

¹¹ P. Mühlhäusler, R. Harré, Pronouns & People. The Linguistic Construction of Social and Personal Identity.

Kõige rohkem soovisid õpetajapoolset teietamist tallinlased ja kõige väiksem oli see protsent kadrinalastel. Ja vastupidi, kõige sagedamini soovisid õpetajale ka ise *sina* öelda Kadrina õpilased, samal ajal kui Tallinna õpilaste hulgas oli see protsent silmatorkavalt madalam. Tartu õpilased jäid kahe äärmuse vahepeale. See tulemus on üsna loomulik, kui oletada, et mida suurem linn, seda anonüümsem keskkond noort inimest ümbritseb ja seda tavalisem on tema jaoks teietamine üldse. Väiksemas asulas erineb inimeste igapäevane suhtlusringkond tunduvalt linna igapäevasest suhtlusringkonnast. Mida väiksem koht, seda mitmelaadsemad on ühtede ja samade inimeste vahelised sidemed. Võib näiteks olla, et Kadrina õpilased tunnevad oma õpetajaid vanemate kaudu või on nad naabrid vms. Pealegi, päris maakohdades sinatatakse ju mõnel pool isegi võhivõõraid. Kõik on justkui omad, sest suhtlusring on niikuinii väike.

Tabelist 2 on ka näha, et 12. klassis soovitakse rohkem *teiet* kuulda kui 9. klassis, mis on muidugi loogiline. Mõnes koolis nõuti veel vähemalt kümme aastat tagasi keskkooliõpilaste teietamist. Käesolevast uurimisest nähtub aga, et sõltumata elukohast ei soovi kusagil enam, et neid teietataks. Huvitav on aga see, et on märgata sümmeetrilise kõnetamise poole pürgimist: kas soovitakse mõlemapoolset sinatamist nagu Kadrinas või mõlemapoolset *teiet* nagu Tallinnas.

Kokkuvõtteks võib öelda, et kõnetusvormi valikul tunduvad koolilastel olevat kõige määravamaks situatiivsed tegurid ja tutvusaste. Hierarhiilistest parameetritest on kõige olulisem vanus, samal ajal kui ühiskondlik roll on üsna ebaoluline.

Kõnetusvormi valik ja *sina/teie* vältimise strateegiad

Kõnetusvormi valiku teevad keeruliseks nii erinev reeglitunnetus kui ka näiteks vastaspoole ootuste suhtes tuntav ebakindlus. 9. ja 12. klassi õpilastel tuli vastata küsimusele, mida nad teevad olukorras, kui ei tea, millist vormi kasutada. Teadmatus võib viia kontakti vältimiseni: "[---] hoian suu kinni ja jooksen minema." (R9T). Sel juhul sekkub keeleprobleem lausa ühiskondlikesse suhetesse. Võib ka vestluspartnerilt küsida, mis on muidugi kõige otsekohesem, kuid teisalt ei ole see sugugi soovitav ega efektiivne. Sellega antakse vastutus lihtsalt üle vestluskaaslasele, kellele tuleb siis teha kaks rasket otsust korraga: mida ta ise kuulda tahab ja mis teisele öelda. Teiseks on vastus — *sina* — ette teada, kui ei ole just tegemist upsaka, äärmiselt ebasõbraliku või pahas tujus inimesega. Sõbraliku ja koostööalt inimese vastus on alati *sina*. Samal põhjusel on väga raske parandada neid, kes ütlevad *sina*, kuigi teine tegelikult sooviks kuulda *teiet*. Parandamine tunduks liialt arrogantne või viitaks tuntavalt suhte ebasoovitavusele.

Mitmuse ja ainsuse vahelise valiku vältimiseks on kasutusel mitmesugused strateegiad. Noored iseloomustavad seda nii:

[---] jätan jutust selle lõigu välja [---] R9T

[---] sõnastan lause ümber nii, et seda sõna poleks vajagi kasutada K12T

Katsun vältida sõna "sina" või "teie" või räägin umbisikulises tegumoes L12T

Püüan rääkida tingivas kõneviisis R9P

Panen jama K12P

Kõigepealt võib nimetada pöördelõputa tingivat kõneviisi. Näiteks võib selle asemel, et öelda *pane/pange aken kinni*, kasutada *paneks akna kinni*. Viimane kõlab rohkem nagu ettepanek ja haarab osaliselt kaasa ka ütleva.

Seda vormi annab enamasti kasutada käskude pehmendamiseks. M. Erelt on isegi oletanud, et tingiva kõneviisi pöördelõppude kadumise üheks põhjuseks võib olla umbisikulisustamise vajadus.¹² Kuid tingivat kõneviisi ei saa kasutada alati, näiteks pole selle abil võimalik esitada küsimusi mineviku kohta.

Teiseks võib kasutada umbisikulist kõneviisi. Pöördelõpud puuduvad kogu umbisikulisel paradigmas, nii et see on päris sobiv kõnetamise vältimise vahend. Muidugi kulub omajagu energiat ja fantaasiat, et väljendada kõike umbisikuliselt (*mida eile tehti, kas see võetakse kaasa, kas töö sai tehtud; saama-verbiga väljendatud küsimus võib isegi olla kraadi võrra umbisikulisem kui tavaline umbisikuline tegumood*), ning pikapeale hakkab see vähemalt eesti ühiskeele kõnelejatele kõrva.

Kolmandaks võimaluseks on mitmuse 1. pööre (*paneme akna kinni*), kuid see nõuab kasutajalt entusiasmi ja enda kaasahaaramist tegevusse, mida tegelikult oodatakse vastaspoolelt. Seepärast kõlab see sageli, nagu pöörduks ema lapse poole. Ka kalduvad sellist vormi kasutama arstid: *võtame riidest lahti, näitame keelt*. See strateegia võib isegi olla ebamugav oma võimuka tooni tõttu.

Neljas võimalus, mida on varem eesti keeles laialdasemalt kasutatud, on ainsuse 3. isik (*Paneb akna kinni!*). Mõnes keeles, nt saksa ja rootsi keeles, on ju 3. pööre olnud tavaline austusvorm. Eesti keeles kõlab see aga tänapäeval imelikult, pisut kangelt või ka hoopis lõõpivalt ja familiaarselt. Lisaks võib tunduda, et tegevusse kaasatakse ka ütleja, nagu mitmuse esimese pöördegi puhul. Nime kasutamine (*Mart paneb akna kinni!*) annab samuti eelmise strateegiaga sarnase emaliku tooni. Seevastu kõlavad fraasid *mida proua soovib ja kas härra võtab selle pintsaku* teenindussituatsioonis praegu uudsete ja viisakatena. Uudsed vormid kalduvad üldse olema viisakamad, vanad kuluvad ära.¹³ Kolmas pööre ei tundu imelik ka muudes olukordades: "Üks poiss, kes samuti ei teadnud kumba kasutada, hakkas "neiu" ütlema. Kaval." (L9T). Ka olevat 3. pöördes kõnetamine levinud ajateenijate hulgas.

Ükski neist strateegiatest pole täiuslik, kõikide funktsioonid on piiratud, ja niipea kui on vaja seltskonnas pöörduda mõne kindla isiku poole, on nad suhteliselt kasutuskõlbmatud. Võib ka arvata, et kolmandal üldisel kõnetusvormil oleks eesti keeleühiskonnas raske oma kasutusala piiritleda. Kõik neli ülaltoodud varianti viitavad pigem sellele, et kõneleja on segaduses ega tea, kas kasutada ainsust või mitmust. Varem või hiljem tuleb siiski valik teha. Ja kui see on tehtud ning mõlemad osapooled olukorra aktsepteerinud, saab valitud vorm nende jaoks pikapeale markeerimata, s.t normaalseks vormiks.

Markeeritud kõnetamine

Normikohane, ootuspärane ehk markeerimata kõnetus ei ärata kellegi tähelepanu. Kui aga mõne osapoolte käitumine, sh keelekasutus, oodatust hälbib, siis otsivad (ja leiavad) keeleühiskonna liikmed sellele mingi seletuse. Näiteks et hälbivalt käitunud isik on kellegi peale vihane. Markeeritud käitumine nõuab tõlgendamist, samal ajal kui markeerimata käitumist tajume nn ühiskondliku normi või reegli väljendusena.

Markeerimata kõnetusvorm on niisiis osapoolte vahel tavaks saanud

¹² M. Erelt, Kõneleja ja kuulaja kaudse väljendamise võimalusi eesti keeles, lk 39.

¹³ F. Braun, Terms of Address. Problems of Patterns and Usage in Various Languages and Cultures. — Contributions to the Sociology of Language 50. Berlin—New York—Amsterdam, 1988, lk 57—61.

vorm. Kui ükskord on otsus tehtud, millist vormi kasutada, siis seda eesti keeleühiskonnas niisama lihtsalt muuta ei saa. Keegi peab tegema ettepaneku, võib juua sinasõprust vms. Eesti kõnetussüsteem on seega üsna jäik, nagu näiteks ka saksa süsteem. Seevastu on vene süsteemi kirjeldatud kui dünaamilist, kus kõnetamist võib muuta ühe ja sama vestluse käigus vastavalt tujule või teemale.¹⁴ Eesti keeleühiskonnas pole aga sellised kiired üleminekud tavaks. Isegi pikad ajavahemikud ei pruugi kõnetusvormi valikul rolli mängida: koolikaaslasi sinatatakse enamasti ka aastakümneid hiljem, sõltumata nende ametikohast või positsioonist. *Sinalt teiele* üleminek on üldse haruldasem kui vastupidine. See võib ilmselt toimuda ainult mõnes eriti formaalses olukorras. Nii näiteks ei meeldi kõigile, kui televisiooni- või raadio-reporterid tõsisel saates iseendi ja intervjuueeritavate tutvust sinatades rõhutavad. Mõni aeg tagasi isegi nõuti eetris teietamist.

Jäikuse tõttu on eesti materjali põhjal väga huvitav jälgida, miks tavast hälbatakse ja kuidas hälvet tõlgendatakse. Mõnes kultuuris on hälbimine stilistiline või lihtsalt ekspressiivne vahend.¹⁵ Eesti koolilaste arvates aga paisab põhjuseks tavaliselt olevat mingi negatiivne tegur.

Kui keegi kasutab *sina* seal, kus oodatakse *teiet*, on valdavalt tegu tahtliku solvamisega. Nii noorte inimeste puhul, nagu on selles uurimuses osalejad, esineb solvumist vaid väga erilistes olukordades, kus sinatamine muu hulgas kõrva riivab:

Ma arvan, et vahel viskab üle küll kui mõni vanamutike tuleb kobisema tühja-tähja pärast ja sinatab. N: bussis, poes K12T

Ma töötan müüjana, ning mulle ei meeldi, kui tuleb mingi ennast täis klient ja sinatab. Pärast 8-tundi koolis ja 5 tundi tööl tuleb mingi kant ja "sinatab", siis see on juba liig! R9T

Häiriv võib olla ka ideologiseeritud sinatamine:

Kui kristlased peavad tänaval kinni ja kutsuvad sinatades koguduse koosolekule L12T

Õpilasepoolne markeeritud *sina* võib õpetajat degradeerida:

Kas sa tahaksid õpetajale *sina* öelda?

Muidugi tahan. Siis ei teki tal sellist üleolekut minu suhtes L9P

Ka võib *sina*-vormi kasutada oma halvustuse või kehva tuju näitamiseks:

Tahaksin küll — oma suhtumise näitamiseks R9P

Mõnikord vihastades L12T

Kui aga kasutatakse *teiet* seal, kus ootaks ainsust, siis võib see olla mõeldud irooniliselt või sarkastiliselt. Kui õpetaja kasutab *sina* asemel *teiet*, siis pole ta ilmselt õpilasega rahul:

Kumb sulle rohkem meeldib, kas see, kui õpetaja sinatab või kui ta teietab?

Kui keegi õpetajast ütleb mulle teie, siis on mul selline tunne, et olen midagi halvasti teinud K12T

Teie tähendab tavaliselt iroonitsemist või halba tuju, nii et sina R9P

Kui sinatab, kui ta hakkab teietama, siis olen midagi valesti teinud. N: lobisen tunnis ja õpetaja ütleb: "Kas ma võiksin teid segada?" K9T

Vorm teie kerkib esile siis, kui moraali loetakse K12P

¹⁴ P. Friedrich, Social Context and Semantic Feature. The Russian Pronominal Usage.

¹⁵ F. Braun, Terms of Address. Problems of Patterns and Usage in Various Languages and Cultures, lk 45—50.

Selle vastandina tõlgendatakse *sina*-vormi hea tuju ja normaalse suhte tunnuseks:

Mulle meeldib kui õpetaja ütleb "sina" sellepärast, et siis mulle tundub, et ta on rohkem sõbralikum kui vihane õpetaja kes tahab halba hinnet panna R9P
Sinatab, siis on rohkem võimalusi viiele R9P

Markeeritud teietamine on niisiis kasulik rahulolematuse väljendamise vahend, mida õpetajad paistavad ohtralt kasutavat:

Kas ka *teie* võib olla solvav?

Näiteks kui seda ütleb mingi õpetaja nagu rõhutamaks, et sa oled juba täiskasvanu, aga ikka nii loll L12T

Kuid samamoodi võivad *teie*-vormi kasutada ka omaealised sõbrad:

Näiteks kui su sõber teietab sind, siis ta nagu norib sind. N: Teile ei kõlba midagi K9T

Õpetaja ja õpilase vaheline markeeritud teietamine on muidugi võimalik eelkõige ülalt alla.

Ironitsemisele lisaks on teietamine üldiselt hea vahend, et eemal hoida ebasoovitavaid inimesi:

Kas sa tahaksid õpetajale *sina* öelda?

Ei tahaks, vahel on kasulik distantsti hoida L12P

Kui ma neile "sina" ütleksin, peaks ma neisse suhtuma nagu sõpradessegi. Sellest ei tuleks aga midagi välja L9T

Ja ebameeldivad inimesed ei tohiks ise teisi sinatada:

Kui on tige õpetaja, kes kogu aeg karjub, peaks ta "teie" ütlemä. Sõbralik võib sinatada L9T

Rumalad õpetajad võiksid teietada, aga tavaliselt ütlevad teie just head õpetajad L12T
[---] kui õpetaja pole mitte minu sõber ega ka meeldiv kaaslane, vaid hoopis räuskav, mahakäinud pensionär, eelistaks "teie" R12P

Kõnetusvormide abil saab niisiis edukalt distantsti ja inimsuhetega manipuleerida, mida kooliõpilased kriitilisel hetkel kasutamata ei jäta:

Kasutan vormi sina, kui väga puggeda pole vaja N: kriitiline hinne, tegemata töö, puudumised K12P

Ei tahaks. Pole seni põhjust sõlmida kooliväliseid suhteid ega taha jätta muljet, et taotlen sellega paremat hinnet (suhtumist minusse) L12P

Siinsetes näidetes on Kadrina ja Tallinna noormehel küll markeerimata kasutusest, normist erinev arusaam. Kadrinalase jaoks on *sina* markeerimata ja *teiet* kasutatakse pugemiseks, tallinlase arvates on asi vastupidi. Kumbki rõhub erineva vormi positiivsetele külgedele: kadrinalane *teie* au-paklikkusele ja tallinlane *sina* sõbralikkusele.

Manipuleerimisvahendina on kõnetamine võtmekohaks ka reklaamides. Kooliõpilaste arvates peaks neis kõnetusvorme kasutatama vastavalt sellele, mida müüakse. Vorm *sina* olevat edukam argiasjade, pesupulbri, hügieenisidemete, supi ja šokolaadi müümisel, aga *teie* annab parema tulemuse, kui müüakse autot, kalleid asju ja luksuskaupu, reklaamitakse head hotelli või midagi pidulikku, nt balli. Üks vastajaist arvab, et "Võtke Snickers!" kõlab imelikult (L12T).

Kõnetusvormid on eriti otstarbekad manipuleerimisvahendid oma selguse tõttu. Kohustuslik valik kahe vormi vahel on viinud nii kaugele, et neile omistatakse keeleühiskonnas hiigelsuur tähendus. Väikses asesõnas või tegusõnalõpus võib sisalduda inimese kogu ühiskondlik seisus. Näiteks arvavad paljud, et õpetaja staatus langeks tunduvalt, kui teda sinatataks või kui ta peaks oma õpilasi teietama:

Kui õpetajad õpilasi teietaksid hakkaksid õpilased ennast liiga tähtsaks pidama ja õpetajatega võrdväärsseteks L9P

Teietamisest saab justkui paljude muude nähtuste sümbol. See väljendab lugupidamist, austust, viisakust, ametlikkust jne, mis ühiskonnast kohe-maid täielikult kaoks, kui *teie*-vormi enam ei kasutataks.

Kas *teie*-vorm võiks sinu meelest eesti keelest ära kaduda?

Ei, sest on olemas ju ikkagi inimesi, keda tuleb austada. Ega nemad ei kao ju kuhugile K9T

Ei tohiks. Siis kaob ära viisakas käitumine R12T

Ei tohiks ära kaduda, sest muidu ei saa "kõrgemal" olev inimene aru, kas teda austatakse või ei R9T

Ei!!! Raudselt mitte. See oleks täielik viga. Ma leian, et mingisugune viisakus peab säilima. See on elementaarne K12T

Nii on kõnetusvormidel eesti keeleühiskonnas äärmiselt huvitav ja tähtis sümboolne ja ühiskondlik roll.

Lõppsõna

Lõpetuseks tahaksin veel käsitleda üht eksitavat tavaseost. Asesõna *teie* nimetatakse harilikult viisakaks vormiks, mis jätab pronoomenile *sina* ebaviisaka vormi rolli. Aga kas me siis tõesti oleme näiteks oma perekonnas pidevalt üksteise vastu ebaviisakad? Kas pole nii, et lähedase sõbra suus võib *teie* olla hoopis eemaletõukav ja solvav? Või kas oleme viisakad ainult võõraste inimestega? Sõna *viisakus* kasutataksegi tavakeeles kahes tähenduses: esiteks tähistab see lugupidavat käitumist (eelkõige võõraste ja vanemate inimestega), teiseks aga väga üldiselt normikohast käitumist. Sellise vastuolu tõttu ei ole *viisakus* kõnetussõnade täpsemaks iseloomustamiseks sobiv termin. Seepärast on appi võetud termin *adekvaatne*, mis tähendab nii normikohast, olukorda sobivat ja ootuspärast käitumist kui ka keelekasutust.¹⁶ Mis on aga mingis olukorras adekvaatne käitumine või normikohane keelekasutus, seda on üldistustena esitada palju raskem. Normid kehtestatakse põhimõtteliselt alles suhtluse käigus. Ja et igal suhtel on oma dünaamika, siis võivad need normid muutuda. Näiteks võib tutvuse alguses olla loomulik öelda teisele *teie*, pikapeale aga minna üle *sinale*. Ja kumbki ei pruugi olla ebaviisakas.

Huvitav oleks muidugi püüda ennustada, kuidas kõnetamine eesti keeleühiskonnas muutuda võib. Et juba on märgata kõnetussõna *teie* taandumise tendentsi, esitati ka kooliõpilastele sellekohane küsimus: "Kas *teie*-vorm võiks sinu meelest eesti keelest ära kaduda?". Vaid 20% õpilastest arvas, et võiks küll. Kõige rohkem oli sellise muutuse pooldajaid Tartus, kõige ulakamas klassis. Ülejäänud olid sellise muutuse vastu:

Eestlased on suhteliselt reserveeritud rahvas ma arvan, et "teie" kaotamine oleks eestlase temperamendile koormav ja harjumatu L12T

Eesti keel olevat kõnetusvormi *teie* tõttu mitmekesisem, omapärasem, ilmekam ja rikkam. Üldine arvamus oli, et kõnetusvormidest sõltub liiga palju, et neid kõrvale jätta.

Asesõna *teie* on eesti keeleühiskonnas distantssi hoidmise vorm, ning kui distantssi ega formaalsust enam tähtsaks ei peeta, harvenevad ka sõna *teie*

¹⁶ F. Braun, Terms of Address. Problems of Patterns and Usage in Various Languages and Cultures, lk 49.

kasutusjuhud. Erinevad kultuurid ja ühiskonnad väärtustavad ju sotsiaalset distantssi erinevalt. On kultuure, kus on valdav intiimsus, sõbralik hoolitsus, ja selliseid, kus valitseb pigem formaalsus, austav distantshoidmine. Esimese näiteks võiks olla ameerika kultuur, teise puhul jaapani oma. Esimeses räägitakse palju isiklikel teemadel, kasutatakse eesnimesid, esitatakse otse-seid küsimusi, kiidetakse (liialdades) kaasvestlejat. Teises peetakse otsekohe-hest ebaviisakaks, küsimusi ja käske esitatakse kaudselt, nimesid kasuta-takse harva, otsest pöördumist on vähe ning vestluspartnerile jäetakse palju isiklikku ruumi. Sellest seisukohast on võrreldud ka rootsi ja soome kultuu-ri, neist viimane kaldub rohkem distantshoidlikkuse poole, samal ajal kui rootsi keeleühiskonda iseloomustab pigem solidaarsus.¹⁷ M. Saari arvab põh-juseks olevat selle, et rootsi ühiskonnal on ameerika ja muude lähedust hin-davate kultuuridega olnud viimasel ajal tihedamaid kontakte, kuid traditsi-ooniliselt on nii soome kui ka rootsi kultuur olnud distantssi austavad.¹⁸ Nii-siis võivad kultuurid aja jooksul muuta leeri ning koos sellega muidugi ka kõnetustavasid, mis kajastavad otseselt ühiskondlikku solidaarsust ja dis-tantsi.

Kooliõpilaste hinnangul on aga *teie*-vormi positsioon Eestis veel küllalt tugev. Nii on meil jätkuvalt kasutusel kaks kõnetusvormi, mis kannavad en-das tohutut ühiskondlikku tähenduskoormat ja meile kõigile ajuti peavalu valmistavad.

¹⁷ M. Saari, Interaktionsstrategier i Helsingfors. — Storstadsspråk och storstadskul-tur i Norden. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universi-tet 34. Stockholm, 1990, lk 200—212; M. Saari, Synpunkter på svenskt språkbruk i Sve-rige och Finland — Folkmålsstudier 1995, lk 75—108. Soome keele otsese isikuväljenduse vähesuse kohta vt ka: A. Hakulinen, Avoiding Personal Reference in Finnish. — The Pragmatic Perspective. Selected Papers from the 1985 International Pragmatics Conferen-ce. Amsterdam—Philadelphia, 1987, lk 141—153.

¹⁸ M. Saari, Interaktionsstrategier i Helsingfors, lk 208.